

Радмила Радић, ЖИВОТ У ВРЕМЕНИМА: ГАВРИЛО
ДОЖИЋ 1881-1950, Београд 2006.

Књига др Радмиле Радић *«Живот у временима: Гаврило Дожић 1881-1950»* у богатој научној и стручној продукцији о питањима односа цркве и државе, вјерским заједницама и низу тема из домена конфесионалних односа, представља значајан искорак. Ради се о монографији урађеној према методологији историографске науке и историјској личности која је својим животом и дјелом оставила дубоки траг у дјеловању православне цркве у Црној Гори и Југославији током прве половине XX вијека.

Живјећи у временима балканских ратова, Првог свјетског рата, стварања прве југословенске државе, њене калварије током Другог свјетског рата и стварања друге Југославије, као активни учесник у црквеним врховима и са запаженим свјетовним дјеловањем, Гаврило Дожић је оставио особит траг о себи у свим овим периодима који су по садржини посебна времена. Већ овако формулисаним насловом др Радмила Радић наговјестила је сложеност теме у методолошком приступу и аналитичкој обради. Да би се дошло до задатог истраживачког циља у овом случају, поред истраживачке упорности и сензибилитета за одабир нове архивске грађе и релевантне литературе, морао се имати и посебан

смисао за описе, упоређења, интерпретације, анализе, цитирања, процјене и генерализације.

Саопштавајући да је биографија Гаврила Дожића била изазов утолико више што се ради о личности која је «важна за своје време», «типична али не и стереотипна», чији мемоарски записи, писма и документа пружају могућност да се континуирано прати његов живот, др Радмила Радић се упустила у истраживачку авантуру сагледавањем друштвених промјена, ратних ломова и црквених искушења у којима је патријарх Дожић активан и врло запажен учесник. Тражећи одговор на питање како историја утиче на избор и одлуке појединаца, код проучавања личности Гаврила Дожића имала је у виду сложеност менталних и карактерних особина, лична опредјељења, однос према цркви и друштвеним промјенама, културно-историјске изазове и бројна политичка искушења.

Констатујући да је Дожић током прве половине 20. вијека мање-више присутан у многим моментима историје Србије, Црне Горе и Југославије, посебно у вези са питањима: манастира Хиландара, школовања српских благодјеланаца, положаја Срба у Отоманском царству, историји Српске православне цркве, односа унутар ње,

«дечанско питање», односа цркве и државе, конкордатског питања, 27. марта 1941, живота у интернацији током Другог свјетског рата и емиграцији након рата, као и разлаза са властима по повратку у земљу, др Радић је формулисала основне тематске кругове ове монографије.

На почетку прве главе у дијелу под називом «Православна црква у Србији и Црној Гори крајем 19. и почетком 20. века», дат је сажет преглед стања у цркви и односа на релацији црква и држава, а затим је у дијелу «Од Мораче до Цариграда» праћен животни пут Ђорђија (у монаштву Гаврила) Дожића из села Врујица, у братству Меденица (Доња Морача) са епизодама током школовања до стицања доктората теолошких наука у Атини 1909. године. Анализом расположивих архивских података и коришћењем релевантне литературе, Р.Радић је успјела да одгонетне основне менталне и карактерне особине амбициозног, виолентног и бунцијског понашања Гаврила Дожића, препознате током школовања у Призрену, Цариграду, Атини и за вријеме службовања у Дечанима, Хиландару и Цариграду. Читав комплекс питања везаних за именовање рашко-призренског митрополита, улога Патријаршије и дипломатских представника Србије у Цариграду у вези са разлозима за и против Дожића на том положају, обрађен је и изнијансиран тако да изражава различитост црквенополитичких схватања у србијанско-црногорским односима. Током ове кампање коришћени су различити мотиви компромитовања архимандрита Дожића који је, по мишљењу МИД-а Краљевине Србије, био главна сметња избору Богдана Раденковића на положај рашко-призренског митрополита. И након избора од стране Сино-

да за рашко-призренског и скендеријског митрополита, Дожићу је онемогућено да ступи на дужност. Односи између Цетиња и Београда који су се током 1911. по овом питању све више компликовали, ни уз посредовање Русије нијесу поправљени.

Кандидовањем велешко-дебарског епископа Варнаве Росића, из плеваљског краја, умјесто Дожића, ово питање ће ескалирати и на плану узјамних суревњивости које ће постати трајна особина у њиховим односима. Именовање представника рашко-призренске епархије остало је неријешено до 1920. године.

Дожић је послје проширења Црне Горе на просторе Метохије и стварања пећке епархије за област «Хвосно и Пећ са Полимљем», одвојеној од рашко-призренске епархије, указом краља Николе проглашен пећким митрополитом. Као добровољац у санџачкој црногорској војсци, Дожић организује акције Црвеног крста и учествује у борбама. Након пропасти Црне Горе интерниран је у Угарску, одакле је враћен 1917. године у Улцину гдје је остао до јесени 1918. По повратку на Цетиње, од новембра исте године као предводник омладинске странке која се борила за безусловно уједињење Црне Горе са Србијом, актер је скупштине у Подгорици и шеф делегације која је одлуке Велике народне скупштине предала регенту Александру Карађорђевићу. У свим поменутих догађањима, др Радмила Радић пажљиво региструје Дожићево учешће и реаговање на новонастале околности у којима се стварала Краљевина СХС и нестајала Црна Гора као држава.

Анализом питања уједињења СПЦ, стања у Патријаршији, околности насталих Видовданским уставом (1921), односа са Цариградском патри-

јаршијом, реакције на стање услед којег је почео богомољачки покрет, формирања Богословског факултета и процеса ревитализације светосавља као теолошког концепта, представљени су врло компликовани односи у обновљеној СПЦ, која је, по мишљењу Р.Радић, у поређењу са Католичком црквом «била у далеко неповољнијем положају».

Послије смрти митрополита Митрофана Бана, септембра 1920, епископ пећки Гаврило Дожић изабран је за члана Синода СПЦ, а затим за митрополита црногорско-приморског. На тој дужности суочавао се са многим проблемима у којима се црногорско свештенство и становништво Црне Горе нашло, незадовољно уједињењем и стањем последице Божићне побуне. Честе су Дожићеве представке, молбе и жалбе Министарству вјера због материјалног положаја свештенства и отимања црквене имовине. Узалудно је доказивао да свештеници у Црној Гори треба да имају статус државних чиновника, да се и након уједињења СПЦ налази у «вртлогу несређености» и да је његова «ужа домовина Црна Гора најзапостављенија покрајина у уједињеној краљевини» како у политичком тако и у економском и црквеном погледу.

Избор скопљанског митрополита Варнаве Росића за патријарха СПЦ (1930), код сујетног Дожића, који је у то вријеме био потпредседник Синода и замјеник преминулог патријарха Димитрија, додатно је појачао незадовољство стањем у цркви подређеној министарствима правде и просвете. У патријарху Варнави краљ Александар нашао је – констатује Р.Радић – «верног сарадника његове унитаристичке концепције Југославије». Уостром, у питању његовог избора користио се

методом својственом византијским владарима.

Уставом СПЦ из 1931. дефинисан је однос између цркве и државе. Излаз из неприхватања сарадње са патријархом Варнавом, суревњиви Дожић испољава у меморандуму износећи пропусте Синода приликом усвајања Устава, захтијевајући да буде пензионисан. Његов необуздани темперамент, сујета, виолентност у поступцима и позивање на заслуге и жртвовања за државно и национално јединство чине га посве нестереотипном личношћу у црквеним круговима. Оспораван и клеветан, несхватан због претјеране ревности, самовоље и бахатости, Дожић је био често у неспоразуму са црквеним и свјетовним властима. Све то је његову личност чинило слободном и одважном изван клишеа у дјеловању и опхођењу – констатује Р.Радић.

У вријеме конкордатске кризе митрополит Дожић први је устао против Конкордата и то питање покренуо у Архијерејском сабору. Сматрао је да тиме католичка црква добија повлашћен положај, али и да се то «чисто црквено питање» не треба користити против Стојадиновићеве владе. Поводом отвореног писма патријарха Варнаве председнику Министарског савјета Милану Стојадиновићу у вези са пројектом конкордата, у Мемоарима констатује да је СПЦ са закашњењем доставила приговор. Изгласавањем Конкордата и смрћу обољелог патријарха Варнаве, створени су услови за даља заштита која су окончана повлачењем Закона о конкордату. У овом дијелу рада дата је веома успјешна панорама односа између цркве и политичких кругова.

Изабран са 50 гласова за патријарха и свечано устоличен 22. фебруара

1938, Гаврило Дожић је преузео трон СПЦ у годинама тешких искушења Краљевине Југославије. У свим питањима од пресудног значаја за цркву и њену улогу у догађајима пред рат и током ратних година поштовао је одлуку Синода да треба остати с народом и дијелити његову судбину. Био је против приступања Југославије тројном пакту, бомбардовање Београда затекло га је у Патријаршији, а након доласка у Острог заробљен је 25. априла од Гестапоа, исљећиван у Сарајеву и по депортовању у Београд интерниран у манастире Раковица и Војловица. Сличну судбину имао је и епископ Николај Велимировић, ухапшен јула 1941. и интерниран прво у Љубостињу, а потом у Војловицу.

Дјелатност СПЦ на раздробљеним окупационим територијама била је знатно смањена и онемогућавана. Окупациони режим у Србији био је присиљен да вјерност доказује тражећи активно ангажовање Синода којим је, умјесто интернираног патријарха, руководио скопски митрополит Јосиф Цвијовић. Синод СПЦ није се отворено изјашњавао, иако је био на страни Михајловићевог покрета. Апел српском народу који је Недићева «влада народног спаса» упутила да би стекла повјерење код утицајних личности, патријарх Дожић је одбио да потпише, као и изјаву о лојалности окупаторским властима.

Анализирајући наведена питања и стање у СПЦ у условима окупације и Недићевог режима, др Радмила Радић педантно сагледава укупност ратних догађања, прати расколе на идејном плану и договоре о калкулацијама у вези са ослобађањем патријарха. Депортовање патријарха Дожића и епископа Велимировића у логор Дахау, неуспјели планови Димитрија

Љотића, боравак у Кицбилу гдје су ослобођени од стране америчких снага и живот у емиграцији, обрађени су са истанчаним осјећањем за портрете ових личности.

Лично држање патријарха током рата и у заробљеништву оцијенила је др Р. Радић као «врло храбро и патриотско», а укупно држање СПЦ по питању колаборације - «да је није било». У врху СПЦ постојала је снажна тежња да се сачувају позиције из предратне Југославије, те је њена наклоност била на страни оних «који су се борили за одржавање таквих односа» - констатовала је Р. Радић.

Стање у српској православној цркви до повратка патријарха Дожића у Београд половином новембра 1946. године, дато је тако да одражава потпуно другачије позиције цркве одвојене од државе по основу Устава ФНРЈ и на основу закона којим су регулисана права и обавезе вјерника.

Сарадња започета пријемом и разговором патријарха са маршалом Титом, поздравни говор Дожића на Свесловенском конгресу у Београду и посјета Москви, након Резолуције информбироа изгубила је очекивани смисао. Неприхватање захтјева да донесе резолуцију о осуди информбироа, отварање питања аутокефалности Македонске цркве, представка Синода влади ФНРЈ о «потешкоћама и неправдама које се цркви чине» и меморандум Синода упућен Титу половином марта 1949. године чије жалбе Државна комисија није усвојила, означили су отварање низа неријешених питања. Настојања власти да преко признавања Удружења свештеника у републикама у које се до јуна 1949. учланило 70 одсто свештеника утиче на Синод и патријарха који су се позивали на Устав СПЦ из 1931,

довела су до разлаза. Као много пута током дуге и богате каријере патријарх Дожић показао се као личност са којом се «није могло манипулисати». Ситуација се – сматра Р.Радић – драматично мијењала смрћу патријарха Гаврила 7. маја 1950. године. Његова смрт спријечила је отварање сукоба око свештеничких удружења и Македонске цркве, али и довела до «режи-

раног избора» новог патријарха – констатује Р.Радић.

Склапајући биографију патријарха Гаврила од мноштва података расутих у деценијама богатог живота и рада ове у много чему необичне и свакако нестереотипне личности, др Радмила Радић створила је дјело престижно по квалитету, обради и начину презентирања.

Ђорђе Борозан